

Р. С. Чорний,
кандидат економічних наук,
доцент, декан Нововолинського факультету
Тернопільського національного економічного
університету

УДК 336.5:330.3 (477)

Г. І. Румянцева,
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів
Нововолинського факультету
Тернопільського національного
економічного університету

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОСТОРОВИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розкрито теоретичні засади фінансового забезпечення розвитку трудового потенціалу як сукупності джерел, форм, методів і способів формування доходів економічно активного населення з метою забезпечення його життєдіяльності; конкретизовано доходи та видатки трудових ресурсів.

Ключові слова: фінансове забезпечення, трудовий потенціал, просторова форма організації суспільства.

Р. С. Черный, Г. И. Румянцева

**ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ
ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРОСТРАНСТВЕННЫХ
ФОРМ ОРГАНИЗАЦИИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА**

Раскрыты теоретические основы финансового обеспечения развития трудового потенциала как совокупности источников, форм, методов и способов формирования доходов экономически активного населения с целью обеспечения его жизнедеятельности; конкретизированы доходы и расходы трудовых ресурсов.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, трудовой потенциал, пространственная форма организации общества.

R. S. Chornyj, H. I. Rymyantseva

**THE FINANCIAL ENSURING OF THE DEVELOPMENT OF
LABOUR POTENTIAL OF THE SPATIAL FORMS
OF THE UKRAINIAN SOCIETY ORGANIZATION**

The theoretical basis of the financial ensuring of the development of labor potential as the complex of springs, forms, methods and ways to form the profits of the economically active population with the purpose of ensuring his vitality; the profits and the expenditures of the labor resources are specified.

Key words: financial ensuring, employment potential, spatial forms of the organization society.

Постановка проблеми. У ринкових умовах трудовий потенціал підприємств визначають одним із ключових ресурсів економіки, від належного функціонування якого залежить на мікрорівні – ефективність використання активів, а на макрорівні – економічний розвиток держави.

Окремі положення концепції трудового потенціалу України знайшли відображення в законодавчих актах України. В останні роки констатується кризовий стан трудового потенціалу, що загрожує економічній безпеці країни. Це зумовило розроблення концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми збереження і розвитку трудового потенціалу України на період до 2017 р. (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 липня 2009 р. № 851-р).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема тиці функціонування трудового потенціалу присвячені науковій праці ряду вчених, зокрема Д. Богині, І. Бажана, І. Бондаря, Т. Білоруса, М. Березовської, К. Вихованського, М. Долішнього, І. Джайна, С. Злупка, Е. Лібанової, В. Мікловди, М. Мальської, С. Опецької, В. Приймака, С. Писаренка, Л. Семів, К. Свейбі, Л. Шевчук, Р. Фрися. Вони досліджували проблеми формування, розподілу і використання трудового потенціалу та пов'язаних із ним категорій – персонал, трудові ресурси, людський капітал тощо. Однак чимало питань розвитку трудового капіталу лишаються нерозв'язаними, зокрема й певні аспекти його фінансового забезпечення.

Метою статті є з'ясування особливостей фінансового забезпечення розвитку трудового потенціалу просторових форм організації українського суспільства.

Основні результати дослідження. Для з'ясування особливостей та напрямів удосконалення фінансового забезпечення розвитку трудового потенціалу просторових форм організації суспільства насамперед необхідно уточнити сутність категорії «трудова потенціал».

Д. Богинею, О. Гришнвою трудовий потенціал характеризується як «інтегральна оцінка і кількісних, і якісних характеристик економічно активного населення» [2]. С. Пирожков [3] категорію трудового потенціалу вважає за значенням близькою до категорії «сукупний працівник», під якою розуміється сукупність осіб, здатних за своїми фізичними та духовними якостями брати участь у процесі праці.

В «Основних напрямках розвитку трудового потенціалу України на період до 2010 року» трудовий капітал визначається як «сукупна чисельність громадян працездатного віку, які за певних ознак (стану здоров'я, психофізіологічних особливостей, освітнього, фахового та інтелектуального рівнів, соціально-етнічного менталітету) здатні та мають намір провадити трудову діяльність» [2].

Визначаючи місце трудового потенціалу серед суміжних і споріднених термінів, його порівнюють із такими поняттями, як робоча сила, трудові ресурси, людський капітал, економічно активне населення. Розбіжності між

трудоим потенціалом, робочою силою, людським та трудовим капіталом є відносним. На Заході категорії «робоча сила», «трудоі ресурси», «людський капітал» нерідко вживаються як тотожні. Перелічені категорії характеризують один і той самий феномен – джерела, можливості й ресурси живої праці людини, групи людей, району, країни, регіону, але з різних точок зору.

Отже, на нашу думку, трудовий потенціал просторової форми організації суспільства – це якісне відображення трудових ресурсів регіону, міста, села; потенційні можливості використання природних властивостей людини і набутих у процесі життя професійних та інтелектуальних здібностей, що здатні забезпечити виробництво споживчих вартостей у трудовій діяльності в короткостроковій і довгостроковій перспективі.

Водночас зауважимо, що головними елементами просторової (територіальної) структури суспільства виступають територіальні громади, райони, області, агломерації поселень тощо. Конкретизуючи теоретичні основи трудового потенціалу, слід зазначити, що вченими до трудового потенціалу віднесено економічно активне населення.

За наявності багатоваріантності апробованих світською практикою шляхів нарощування трудового потенціалу в регіонах у період незалежності державою Україною використано дієвий засіб забезпечення регіонального розвитку, зокрема створення спеціальних територіальних господарських утворень, або спеціальних економічних зон (СЕЗ) та територій пріоритетного розвитку (ТПР).

За період функціонування спеціального режиму інвестиційної діяльності у Волинській області відстежено позитивну динаміку зайнятого населення. Цю тенденцію ілюструють дані рис. 1.

Розглядаючи трудові ресурси як суб'єкта фінансових відносин, нами сформульовано дефініцію «фінансове забезпечення трудового потенціалу» як сукупність джерел, форм, методів та способів формування доходів економічно активного населення з метою забезпечення його життєдіяльності. До економічно активного населення належать наймані працівники; роботодавці; самостійно зайняті працівники; отримувачі доходу від власності та трансфертів і безробітні.

Основна характеристика трудових ресурсів в умовах ринкової економіки полягає в тому, що вони є одним із ключових ресурсів, основним споживачем ринкових та неринкових продуктів і послуг, а також власником факторів виробництва (земля, праця, капітал). Саме вони формують пропозицію робочої сили і попит на матеріальні блага та послуги, а в обмін отримують дохід, одна частина якого споживається, а інша – зберігається у формі заощаджень або може бути використана як інвестиції.

Загалом фахівці виокремлюють чотири основні функції трудових ресурсів:

- 1) постачальницьку, яка полягає у постачанні на відповідні ринки праці, капіталу та інших ресурсів;
- 2) виробничу, що передбачає виробництво готової продукції і надання послуг, забезпечення ними ринку;
- 3) споживчу, що зумовлена власне природою домогосподарства, яке є основним споживачем товарів і послуг на ринку;
- 4) заощаджувальну (інвестиційну), яка виникає в разі неповного використання поточних доходів на споживання.

У сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки трудові ресурси стають дедалі вагомішими суб'єктами фінансових відносин, взаємодіючи з державою, підприємствами і організаціями, а також інститутами фінансового ринку. Взаємозв'язок фінансів трудових ресурсів із державними фінансами виявляється, перш за все, у сплаті податків фізичними особами до бюджету та державних цільових фондів, а також у формі грошових виплат (пенсії, допомоги, фінансування послуг і пільг), що здійснюються з бюджету та відповідних фондів. Взаємозв'язок фінансів суб'єктів господарювання і трудових ресурсів реалізується із використанням цінних паперів як джерела фінансування роз-

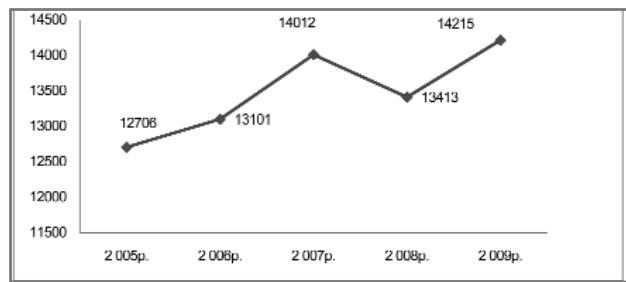

Рис 1. Динаміка середньоблікової кількості штатних працівників на ТПР у Волинській області впродовж 2005-2009 рр. (осіб)
Джерело: [6]

витку підприємств. Однак невивплата дивідендів, яка вже стала в Україні звичною практикою останніх років, блокує участь трудових ресурсів в інвестиційному процесі та нівелює це джерело поповнення сімейного бюджету.

Виникнення фінансів трудових ресурсів відбувається на другій стадії відтворювального процесу – стадії розподілу вартості валового внутрішнього продукту. Працездатне населення отримує первинні доходи у вигляді заробітної плати, доходів від здійснення підприємницької діяльності, особистого підсобного господарства, власності. Участь економічно активного населення у вторинному розподілі (перерозподілі) валового внутрішнього продукту і національного доходу реалізується при сплаті податків та інших обов'язкових платежів, завдяки чому воно набуває право отримувати вторинні доходи у вигляді пенсій, стипендій, допомог, інших трансфертних платежів (рис. 2).

Трудові ресурси, діючи як мікросистема всередині економічної системи держави, зіставляє безліч власних індивідуальних рішень із нагальними потребами. За таких умов особливо важливі кількісна та якісна оцінки наявних у розпорядженні трудового потенціалу фінансових ресурсів, що є визначальною складовою його автономії.

Фінансові ресурси економічно активного населення – грошові кошти (власні й залучені), що перебувають у його розпорядженні та призначенні для виконання фінансових зобов'язань і здійснення різного роду витрат (виробничих та споживчих). До їх складу входять грошові доходи, вартість продукції з особистого підсобного господарства, пільги та субсидії, а також інші надходження.

Як зазначалося вище, функціонування робочої сили в умовах ринкової економіки неможливе без використання коштів, рух яких здійснюється у формі грошових потоків.

Рис 2. Формування первинних і вторинних доходів трудових ресурсів
Джерело: Побудовано авторами

Внутрішні грошовими потоками домогосподарства є потоки, які виникають між його учасниками з приводу формування і використання сімейних грошових фондів, що мають різне цільове призначення. Система зовнішніх грошових потоків робочої сили передбачає рух коштів між робочою силою та:

- домогосподарствами з приводу формування та використання спільних грошових фондів;
- підприємствами – роботодавцями щодо розподілу частини виробленого валового продукту в його вартісній формі;
- страховими організаціями;
- державою з приводу формування і використання бюджетних та позабюджетних фондів.

Грошовий потік характеризує ступінь фінансової стійкості трудових ресурсів, їх фінансову силу і фінансовий потенціал. Загалом фінансовий добробут робочої сили значною мірою залежить від притоку коштів, які забезпечують покриття її зобов'язань.

Фінансове забезпечення трудових ресурсів характеризується різноманітними формами доходів та витрат (табл.).

Трудові ресурси як учасники фінансових відносин з метою самовідтворення і розвитку отримують певні доходи: від найманної праці, підприємницької діяльності, власності, трансферти та ін. Величина цих доходів є однією із найважливіших характеристик рівня життя населення. Сукупні доходи характеризують обсяг матеріальних та інших благ, які надходять у розпорядження окремих суб'єктів у результаті розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту. Водночас рівень доходів, а також обсяг і структура споживання слугують показником соціального статусу людини, її становища в суспільстві.

Грошові доходи трудових ресурсів можуть складатися із суми грошових та натуральних (у грошовій оцінці) надходжень, одержаних членами домогосподарства у вигляді оплати праці (за винятком податку на доходи фізичних осіб і єдиного соціального внеску у соціальні фонди); доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості; доходів від власності у вигляді відсотків, дивідендів, продажу акцій, інших цінних паперів; надходжень від продажу нерухомості, особистого й домашнього майна, худоби, сільськогосподарської продукції з особистого підсобного господарства та продуктів, отриманих у порядку самозаготівель; пенсій, стипендій, соціальних допомог (включаючи пільги і субсидії готівкою на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, для відшкодування витрат населення на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого палива, компенсаційних витрат за невикористане право на санаторно-курортне лікування, за пільговий проїзд окремих громадян тощо); грошових допомог від родичів чи інших осіб; та ін. грошових доходів.

Загальні доходи працездатного населення містять грошові доходи, а також вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства (за мінусом матеріальних затрат на її виробництво), вартість подарованого майна від родичів чи інших осіб, суми безготівкових пільг та субсидій з оплати житлового-комунальних послуг,

санаторно-курортних путівок, послуг міського транспорту і зв'язку.

Сукупні ресурси робочої сили можуть складатися із загальних доходів, а також використаних заощаджень, приросту позик, кредитів, боргів, узятих домогосподарством та повернутих домогосподарству. Цей показник відображає потенційні ресурси трудового потенціалу незалежно від джерел їхнього походження. Структура сукупних ресурсів працездатного населення різних форм просторової організації суспільства має певні відмінності.

На досліджуваній території, зокрема у Волинській області, структура доходів у 2008 році виглядає так: оплата праці – 61,1%; доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості – 2,6%; доходи від продажу сільськогосподарської продукції – 6,4%; пенсії, стипендії, допомоги та субсидії, надані готівкою, – 22,9%; грошова допомога від родичів, інших осіб та певні грошові доходи – 7,0% [5, с. 407]. Отже, основним первинним доходом трудового потенціалу є заробітна плата, яка виплачується роботодавцем найманому працівнику за виконану роботу.

До втрат трудових ресурсів можуть належати: сукупність платежів, які здійснюються з метою забезпечення його життєдіяльності, що включають витрати на придбання продовольчих і непродовольчих товарів та оплату послуг, інвестиційні витрати, податки на доходи, майно та інші сплачені грошові поточні трансферти. Сукупні витрати складаються із фактично сплачених грошових витрат домогосподарства, вартості натуральних надходжень, суми пільг та безготівкових субсидій. Оцінка натуральних надходжень здійснюється за середніми цінами купівлі відповідних товарів. При цьому слід зазначити, що основними складовими сукупних витрат працездатного населення є споживчі та неспоживчі витрати.

Аналіз даних державної статистики показує нерівномірність структури сукупних витрат у Волинській області у 2008 р., де домінують споживчі грошові витрати на продовольчі товари (50,4%). Неспоживчі витрати, зокрема грошова допомога родичам, друзям та іншим особам і витрати на особисте підсобне господарство, будівництво житла займають незначні частки (відповідно 3,4% та 11,9%) [5].

Висновки. Отже, доходи працездатного населення формуються із трьох основних джерел – заробітної плати; доходів від підприємницької діяльності та фінансово-кредитних операцій; соціальних трансфертів, а до витрат належать: споживчі й неспоживчі витрати; податки і добровільні платежі; заощадження.

Хочемо також наголосити, що ми торкнулися лише окремих проблем фінансового забезпечення трудового потенціалу. Потребують подальших наукових розвідок проблеми фінансово-економічних важелів стимулювання розвитку трудового потенціалу.

Література

1. Васильченко В. С. Управління трудовими потенціалом : навч. посіб. / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Гришнова, Л. П. Керв. – К. : КНЕУ, 2005. – 403 с.
2. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми збереження і розвитку трудового потенціалу України на період до 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=648-95-%EF>
3. Пирожков С. И. Трудовой потенциал в демографическом измерении / С. И. Пирожков ; НАН Украины, Ин-т экономики. – К. : Наук. думка, 1992. – 180 с.
4. Соціально-трудоий потенціал: теорія і практика : монографія / [М. І. Долішній, С. М. Злупко та ін.]. – К. : Наукова думка, 1994. – 356 с.
5. Статистичний щорічник Волинь – 2009 / Відп. за вип. М. І. Мотиль. – Луцьк : ГУС у Волинській області, 2010. – 559 с.
6. Статистичний збірник «Нововолинську – 60» / Відп. за вип. І. А. Тодишева. – Нововолинськ : Мінотавр, 2010. – 22 с.
7. Трудовий потенціал і зайнятість: теоретичні основи і регіональні особливості / [М. І. Долішній, С. М. Злупко та ін.]. – Ужгород : Карпати, 1997. – 442 с.

Стаття надійшла до редакції 9 березня 2011 року

Доходи та витрати робочої сили

Таблиця

Доходи	Витрати
Оплата праці	Придбання продовольчих товарів (харчування)
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	Придбання непродовольчих товарів
Доходи від продажу продукції і майна	Оплата житла і комунальних послуг
Доходи від власності	Оплата послуг культурно-побутового призначення
Пенсії, стипендії, допомоги	Сплата податків
Грошова допомога від родичів та інших осіб	Транспортні витрати
Вартість спожитої продукції від самозаготівель	Витрати на освіту, охорону здоров'я
Пільги і субсидії безготівкові	Витрати, пов'язані з веденням власного присадибного господарства
Вартість подарованого майна	Інвестиційні витрати
Заощадження, позики, повернені борги	Інші
Інші	

Джерело: Розроблено авторами